

# Hbo-bachelor Opleiding tot leraar basisonderwijs

steembrede analyse

Juli 2015

## Samenvatting

In de afgelopen accreditatieronde zijn alle pabo-opleidingen geslaagd en behaalde bijna een derde van de Nederlandse pabo's het eindoordeel "goed" (7 van in totaal 24 opleidingen). De andere opleidingen (17) zijn "voldoende" van kwaliteit. Zij hebben een opmerkelijke verbetering gemaakt en de kwaliteit van de pabo's is de afgelopen jaren versterkt. Hun inspanningen worden zichtbaar in de recente beoordelingsronde. De verbetering van de kwaliteit manifesteert zich in de instroom, het docentenkorps, het eindniveau van en de kwaliteitscultuur in de opleidingen.

Deze constatering blijkt uit de accreditatieronde over het cluster hbo-bachelor opleidingen Opleiding tot leraar Basisonderwijs (hierna pabo's). Tevens blijkt dat de ontwikkeling in de eindkwalificaties bij alle pabo's heeft geleid tot een aanscherping van de programma's en de toetsing. De pabo's werken nu met een adequaat toetsbeleid. Wat betreft de samenwerking met het werkveld worden de docenten bij bijna alle pabo's ingezet om de studenten op de werkplek te begeleiden. Ook de onderzoekscomponent wordt door de meeste pabo's samen met het werkveld uitgevoerd.

De pabo's hebben een opvallende verbetering gemaakt ten opzichte van de vorige beoordelingsronde in 2009, waarbij nog aanvullende beoordelingen nodig waren. De NVAO stelt vast dat er veel in beweging is gezet om de kwaliteit van de pabo's te versterken en dat zij actief hebben gereageerd op de maatschappelijke bezorgdheid over de kwaliteit van de lerarenopleidingen. De intakeprocedure en de kennisbases in het programma (wiskunde/rekenen en taal zijn aangescherpt. Ook de interne kwaliteitszorg en de kwaliteit van het personeel(sbeleid) laten verbetering zien. De stijgende lijn in de kwaliteit van de opleidingen zet zich aantoonbaar door. De NVAO kijkt daarom met vertrouwen naar de ontwikkelingen binnen de pabo's.'

Hoewel bij alle opleidingen hard is gewerkt aan het versterken van de onderzoekslijn in het curriculum, ziet de NVAO nog als aandachtspunt het versterken van de onderzoekvaardigheden bij en het zelf uitvoeren van onderzoek door docenten om studenten de noodzakelijke onderzoekende houding bij te brengen.

Enkele pabo's worden als gevolg van een andere accreditatietermijn later beoordeeld (Hogeschool IPABO Amsterdam Alkmaar; LOI Hogeschool en Hogeschool NCOI).

De beoordeling van de pabo-opleidingen maakt deel uit van de accreditatierondes van de Nederlandse lerarenopleidingen - universitaire lerarenopleidingen (ulo's), pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen - die plaatsvindt sinds december 2014. Alle beoordelingen zijn in 2016 afgerond. Na ieder cluster ontwikkelt de NVAO op verzoek van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (hierna OCW) een "systeembrede analyse". Deze analyse over de pabo's is de eerste van drie "systeembrede analyses". De 'systeembrede analyse van de universitaire lerarenopleiding volgt in het najaar van 2015, die over de tweedegraads lerarenopleidingen in het najaar van 2016.

Voor de analyse over de pabo's richt de NVAO zich op drie focuspunten: 1) de kwaliteit van de instromende student; 2) de implementatie van de kennisbasis en de kennistoetsing in het curriculum; en 3) de kwaliteit van de docenten (docenten lerarenopleidingen én de docenten op de werkplek) en de kwaliteit van de vakdidacticus in het bijzonder.

De systeembrede analyse is besproken met het Landelijk Overleg Lerarenopleiding Basisonderwijs (LOBO), ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Inspectie van het onderwijs (hierna: inspectie), de po-raad en 10voordeleraar.

## Inleiding

In de NVAO systeembrede analyse van hbo-bachelor Opleiding tot leraar basisonderwijs<sup>1</sup> van 2009 staat beschreven dat de kwaliteit van de lerarenopleidingen in veel landen en in Nederland intensief wordt gevolgd. Anno 2015 stelt de NVAO vast dat de kwaliteit van de pabo's binnen de lerarenopleidingen een bijzondere plaats innemen. In de eerst levens- en schooljaren wordt immers het fundament gelegd voor de verdere ontwikkeling van het kind. Goed opgeleide en zelfbewuste leraren zijn daarom van groot belang voor goed onderwijs. De maatschappelijke aandacht voor de kwaliteit van de lerarenopleidingen is daarom groot.

Het feit dat de kwaliteit van de lerarenopleidingen en de pabo's in het bijzonder nog altijd onder het vergrootglas ligt, blijkt onder meer uit de 'Lerarenagenda 2013-2020: de leraar maakt het verschil'<sup>2</sup> (hierna lerarenagenda) van OCW. In deze lerarenagenda staan diverse maatregelen beschreven die de kwaliteit van de lerarenopleidingen moeten verhogen. De meest in het oog springende maatregel is de invoering van de kennisbases. Ook initiatieven vanuit de beroepsgroep zelf zoals de invoering van de academische pabo's zijn in de afgelopen zes jaar gerealiseerd en worden voor de komende jaren nog verder uitgewerkt en geïmplementeerd. De Vereniging Hogescholen en de vereniging van universiteiten VSNU hebben een agenda<sup>3</sup> opgesteld waarin maatregelen staan beschreven die de kwaliteit van de lerarenopleidingen in de volle breedte omhoog moet brengen. Uit de publicatie<sup>4</sup> van de Onderwijsraad van 2013 blijkt dat 'Den Haag' veel vergt van de verandercapaciteit en het veranderbeleid van de leraar en daarmee ook van alle lerarenopleidingen in Nederland en, in relatie met deze systeembrede analyse, de pabo's in het bijzonder. Niet altijd is duidelijk of de veranderingen, al dan niet ingezet vanuit OCW, het gewenste resultaat opleveren. Onderwijsvernieuwingen worden regelmatig onvoldoende getest ingevoerd en vervolgens toch weer geheel of gedeeltelijk teruggedraaid.

Vastgesteld kan dus worden dat er veel in beweging is om de kwaliteit van de pabo's te verbeteren en dat dit proces nog niet voltooid is. Het moment van accreditatie in 2015 van de pabo's biedt een goede gelegenheid om de kwaliteitsverbeteringen van de pabo's zichtbaar te maken. Hierin zal duidelijk moeten worden of de kwaliteit van de pabo's inderdaad een stijgende lijn laat zien en in hoeverre de veranderingen die de afgelopen jaren zijn ingezet inderdaad een plek hebben gekregen in de curricula van de pabo's. De huidige systeembrede analyse is een vervolg op de systeembrede analyse van 2009 waardoor trends en ontwikkelingen binnen de pabo's zichtbaar gemaakt worden.

In de lerarenagenda geeft de minister aan snel zicht te willen krijgen op de kwaliteit van de lerarenopleidingen en heeft daarop de inspectie en de NVAO gevraagd om dit te realiseren. In gezamenlijkheid hebben de inspectie, OCW en de NVAO deze opdracht vormgegeven<sup>5</sup>. De systeembrede analyse van de pabo's is het eerste product van de NVAO over de lerarenopleidingen. De systeembrede analyses van de universitaire lerarenopleidingen en de tweedegraadslerarenopleidingen volgen op een later moment (najaar 2015 respectievelijk voorjaar 2016).

---

<sup>1</sup> NVAO (2009), Systeembrede analyse hbo-bachelor Opleiding tot leraar basisonderwijs

<sup>2</sup> Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 2014, 'Lerarenagenda 2013-2020: de leraar maakt het verschil'

<sup>3</sup> HBO-raad en VSNU (19 maart 2013), De lerarenagenda van de toekomst

<sup>4</sup> Onderwijsraad (2013), Leraar zijn: Meer oog voor persoonlijke professionaliteit

<sup>5</sup> OCW (2014) Sectorbeeld lvHO en systeembrede analyses.

## Inhoud

	<b>Pag.</b>
Werkwijze totstandkoming systeembrede analyse	<b>6</b>
Analyse op het visitatie- en accreditatieproces	<b>7</b>
• De samenstelling van de panels	<b>7</b>
• De kwaliteit van de visitatierapporten	<b>7</b>
Ontwikkelingen en trends in de huidige visitatierapporten	<b>8</b>
• De kwaliteit van de instromende student	<b>8</b>
• De implementatie van de kennisbases en de kennistoetsing in het curriculum	<b>11</b>
• De kwaliteit van de docenten (docenten lerarenopleidingen en de docenten op de werkplek) en de kwaliteit van de vakdidacticus in het bijzonder	<b>13</b>
• Werkplekleren (stagescholen, opleidingsscholen)	<b>13</b>
• Academische pabo	<b>15</b>
• Rendement	<b>15</b>
• Veelheid aan trajecten binnen de programma's van de pabo's	<b>16</b>
Voorbeelden van good practices en ontwikkelpunten	<b>16</b>
• Voorbeelden van paneluitspraken die leiden tot een goed voor een standaard	<b>16</b>
• Voorbeelden van paneluitspraken die leiden tot een voldoende voor een standaard	<b>16</b>
• Voorbeelden van paneluitspraken die leiden tot verbetermaatregelen voor een standaard	<b>17</b>
Vergelijking met Vlaamse lerarenopleidingen kleuteronderwijs en lager onderwijs	<b>17</b>
Epiloog	<b>19</b>
• Ontwikkelingen en trends sinds vorige visitatie	<b>19</b>
• Conclusies	<b>20</b>
Aanbevelingen	<b>23</b>
Bijlagen	<b>24</b>
• Overzicht van de pabo's met hun locaties	<b>24</b>
• Vergelijkend overzicht van scores Opleiding tot leraar basisonderwijs	<b>25</b>

**Werkwijze  
totstandkoming  
systeembrede  
analyse**

Vrijwel alle pabo-opleidingen zijn van rechtswege geaccrediteerd tot en met 31 december 2015. Drie pabo's hebben een afwijkende accreditatietermijn. Deze pabo's dienen dus op een ander moment een verzoek tot accreditatie in bij de NVAO. Dit betekent dat vrijwel alle pabo's een aanvraag voor heraccreditering bij de NVAO hebben ingediend. De aanvragen voor accreditatie gaan vergezeld van een visitatierapport opgesteld door een panel. Een zogenaamd evaluatiebureau heeft het panel ondersteund bij de visitatie en het schrijven van het rapport.

De visitatierapporten vormen de basis van de systeembrede analyse. Op verzoek van de NVAO hebben de panels in de visitatierapporten expliciet aandacht besteed aan specifieke aspecten: de zogenaamde focuspunten.<sup>6 7</sup> Het doel van de focuspunten (kwaliteit instroom, implementatie van de kennisbases en de kwaliteit van de docenten) is om een sterke en inhoudsvolle systeembrede analyse op te kunnen stellen op basis van goed onderbouwde visitatierapporten. De aandacht voor de focuspunten mocht niet leiden tot een hogere accreditatielast voor de pabo's of het 'strenger' beoordelen van de pabo's in vergelijking met overige hbo-bachelor opleidingen.

De focuspunten zijn na consultatie van onder meer OCW en de inspectie tot stand gekomen. De systeembrede analyse is uiteraard niet uitsluitend gebaseerd op de uitkomsten van de focuspunten. Ook andere thema's die bij de behandeling van de accreditaties van de pabo's naar voren zijn gekomen, worden in deze systeembrede analyse besproken.

De NVAO heeft op 13 april 2015 haar accreditatiebesluiten voor de pabo's vastgesteld. Alle 24 aanvragen zijn positief beoordeeld. Bij één pabo is een bestuurlijke afspraak gemaakt om over drie jaar het gerealiseerd niveau nogmaals te beoordelen. De voorliggende systeembrede analyse heeft betrekking op alle 24 pabo's (zie bijlage 1).

Zoals eerder vermeld, is de systeembrede analyse gebaseerd op de visitatierapporten die door de instellingen als onderligger voor de accreditatieaanvraag zijn gebruikt. De systeembrede analyse start met een korte beschrijving van de werkwijze van de totstandkoming van de analyse. Daarna volgt de analyse van de kwaliteit van de visitatierapporten waarna de inhoudelijke analyse van de focuspunten en de overige aandachtspunten aan de orde komen. In het laatste hoofdstuk worden de ontwikkelingen van de pabo's sinds de vorige accreditaties beschreven, een aantal conclusies getrokken en een aantal aanbevelingen opgesteld. Dit laatste hoofdstuk is in de eerste plaats bedoeld voor de opleidingen en de betrokken hogescholen zelf.

De analyses zijn in principe beschrijvend van aard. De teksten verwijzen niet naar de afzonderlijke casuïstiek, maar zijn in algemene termen gesteld. Op onderdelen worden de resultaten van het onderzoeken van de inspectie: 'De sector lerarenopleidingen in beeld' (hierna: het sectorbeeld), het onderzoek van de inspectie naar afgestudeerden aan de pabo en hun leidinggevenden<sup>8</sup> en het verslag van de Raad van Advies van 10voordeleraar<sup>9</sup> gekoppeld aan de analyses van de visitatierapporten.

---

<sup>6</sup> NVAO (2013) Brief focuspunten.

<sup>7</sup> NVAO (18 maart 2014) Specificering focuspunten.

<sup>8</sup> Inspectie van het onderwijs (2015), Beginnende leraren kijken terug. Onderzoek onder afgestudeerden. Deel 1: de pabo.

<sup>9</sup> 10voordeleraar (25 september 2014). Verslag Raad van Advies 2013-2014, 'Een jaar landelijke kennistoetsen'.

### De samenstelling van de panels

Alle panelsamenstellingen zijn in de eerste helft van 2014 voor instemming voorgelegd aan de NVAO. Omdat er op dat moment nog geen sprake was van clustervisitaties zijn de pabo's niet in een cluster beoordeeld maar apart per pabo of in enkel geval in een groep van pabo's. Van overlap tussen de panels zoals dat nu bij clustervisitaties wordt gerealiseerd was dus nog geen sprake. Toch was er wel sprake van enige overlap maar deze overlap berust op toeval en is niet op systematische wijze tot stand gekomen. De NVAO is ervan overtuigd dat de kwaliteit van de beoordelende panels voldoende was om met gezag en in volledige onafhankelijkheid uitspraken te doen over de kwaliteit van de beoordeelde pabo's.

### De kwaliteit van de visitatierapporten

De visitatierapporten leggen op transparante wijze uit welke procedures zijn gevolgd en de motiveringen onder de oordelen zijn vrijwel altijd te volgen en onderbouwen daarom in voldoende mate de oordelen van de panels. Om die reden heeft de NVAO alle visitatierapporten geaccepteerd als basis voor de accreditatiebesluiten.

Voor veel pabo's geldt dat relatief veel standaarden met *goed* zijn beoordeeld. In totaal zijn 7 pabo's met eindoordeel *goed* beoordeeld, dit is 29% van het totaal aantal. Geen enkele opleiding scoort 'excellent'. De panels, die de visitatie van de pabo's hebben uitgevoerd, onderbouwen de oordelen *goed* bij de standaarden met meer dan voldoende argumenten. Daarmee blijkt duidelijk waarom de panels tot het oordeel *goed* zijn gekomen. Daarmee is ook het hoge aantal pabo's met een beoordeling *goed* voor de hele opleiding in voldoende mate gerechtvaardigd. Voor voorbeelden van paneluitspraken die leiden tot goed, voldoende of verbetermaatregelen zie pagina 16.

De belangrijkste argumenten om te komen tot een eindoordeel *goed* voor de opleiding zijn: het hebben van een duidelijke visie uitgewerkt in eigen eindkwalificaties, een goed doortimmerd curriculum op basis van de eindkwalificaties, een adequaat toetsstelsel resulterend in prima eindwerken van hbo-bachelorniveau. De pabo's scoren met 29% goede eindoordelen gunstiger dan het gemiddelde in het hoger onderwijs van 12-13% met eindoordeel *goed*.

**Tabel 1: Accreditatie trend en differentiatie in scores per sector**

	<b>Besluit en eindoordeel</b>	<b>2012 %</b>	<b>2013 %</b>	<b>2014 %</b>	<b>2015 %</b>	<b>Alle jaren %</b>
wo	Excellent	8	1	0	-	1
	Goed	6	18	10	-	13
	Voldoende	83	77	80	-	79
	Herstelperiode	2	4	9	-	7
<hr/>						
hbo	Excellent	1	2	2	-	2
	Goed	14	13	11	-	12
	Voldoende	79	74	80	-	78
	Herstelperiode	5	11	6	-	8
<hr/>						
pabo	Excellent	-	-	-	-	-
	Goed	-	-	-	29	29
	Voldoende	-	-	-	71	71
	Herstelperiode	-	-	-	-	-

### **Ontwikkelingen en trends in de huidige visitatierapporten**

In dit hoofdstuk wordt een beschrijving gegeven van de bevindingen uit de 24 visitatierapporten van de pabo's. Het gaat hierbij om een weergave van de bevindingen, de argumentaties, de kritieken en de aanbevelingen die door de panels in de visitatierapporten zijn neergelegd. Om tot hun oordelen te komen hebben die panels vooraf de kritische reflecties van de opleidingen gelezen, aanvullende documentatie bestudeerd en een locatiebezoek afgelegd. Tijdens die bezoeken is met een groot aantal betrokkenen gesproken: als regel gaat het hierbij om het opleidingsmanagement, docenten (in verschillende rollen en hoedanigheden), studenten en het beroepenveld. Ruime aandacht is besteed aan het beoordelen van het door studenten gerealiseerde niveau. Dat gebeurde door het beoordelen van afstudeerwerkstukken, stageverslagen, portfolio's van opdrachten en verslagen, en door gesprekken met docenten en studenten.

### **De kwaliteit van de instromende student**

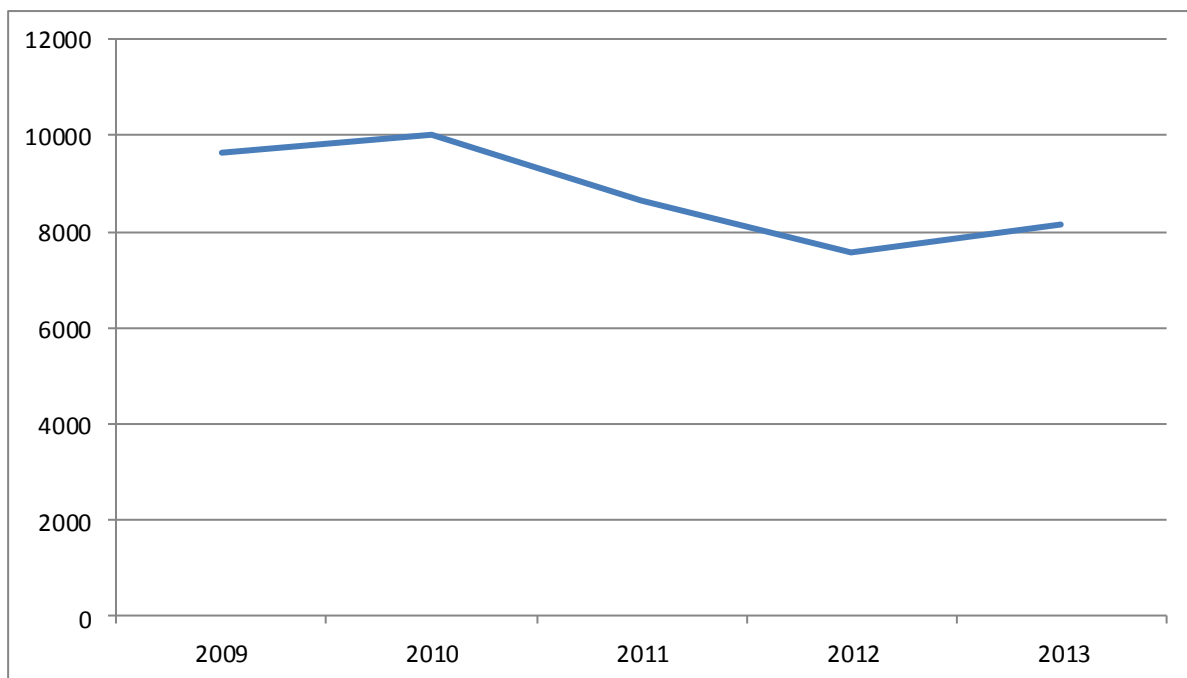
In dit hoofdstuk wordt een vergelijking gemaakt met het sectorbeeld, een onderzoek van inspectie. Eerst worden de bevindingen van het sectorbeeld beschreven, daarna de bevindingen op basis van de visitatierapporten.



### *Bevindingen sectorbeeld van de inspectie*

Uit het sectorbeeld van de inspectie blijkt dat de instroom van het aantal studenten in de pabo de laatste jaren met ongeveer 20 procent is gedaald. In de periode 2010-2012 zelfs met bijna 25 procent (zie grafiek 1). Vanaf 2013 neemt de instroom weer iets toe. De instroom van vrouwelijke studenten in 2013 bedroeg 77 procent. Het aandeel mannen en vwo'ers dat instroomt, is licht gestegen (zie verder grafiek 2).

### **Grafiek 1: Instroom voltijd, deeltijd, duaal in pabo, cohort 2009-2013**



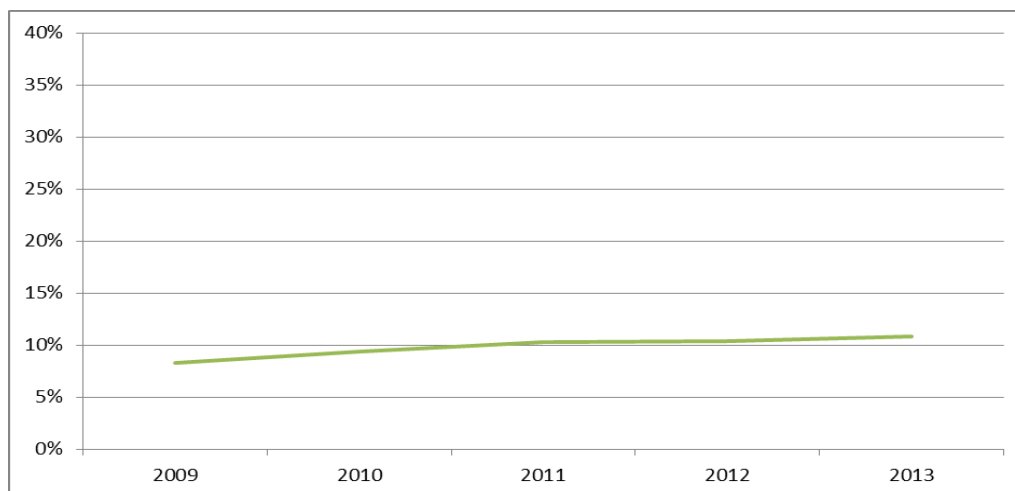
*Bron: CROHO en BRON-HO, bewerkingen Inspectie van het Onderwijs*

In het sectorbeeld van de inspectie staat dat uit eerdere analyses naar pabo-instroom blijkt dat er een verband is tussen de daling van de instroom en de zwaardere ingangseisen van de pabo. Ook het imago dat de pabo moeilijker is geworden en de vaststelling dat het aantal basisscholen daalt zorgen voor minder aantrek. Met name de invoering van de entreetoetsen reken/wiskunde- en Nederlands blijkt voor studenten met een mbo-achtergrond een probleem. De pabo's hebben een bovengemiddeld aantal instromende studenten met een mbo-achtergrond (ten opzichte van overige hbo-opleidingen).

### *Bevindingen uit de visitatierapporten van de pabo's*

Slechts in een beperkt aantal visitatierapporten worden de aantallen studenten van de diverse vooropleidingen: mbo-havo-vwo vermeld. Toch kan de NVAO op basis van de beperkte informatie uit de visitatierapporten voorzichtig vaststellen dat het aantal studenten vanuit het mbo is afgenomen ten opzichte van de vorige accreditatie in 2009. Het aantal studenten dat vanuit het vwo naar de pabo gaat lijkt iets te zijn verhoogd mede door de start van de academische pabo's, maar blijft rond 10% schommelen.

**Grafiek 2: Percentage voltijd vwo instroom in pabo, cohort 2009-2013**



*Bron: CROHO en BRON-HO, bewerkingen Inspectie van het Onderwijs*

Het aantal havo studenten lijkt te zijn vergroot. De instroom bestaat voor een groot deel uit vrouwelijke studenten. Slechts bij een enkele pabo is er sprake van een lichte stijging van het aandeel mannelijke studenten.

Verder blijkt uit de visitatierapporten dat het aantal instromers in de pabo is gedaald. Een aantal panels ziet een verband met de verplichte entree toetsen Nederlands en rekenen. Echter of er echt sprake is van een oorzakelijk verband is niet vast te stellen op basis van de informatie uit de visitatierapporten.

De NVAO stelt vast dat de bevindingen op basis van de visitatierapporten in lijn zijn met de resultaten van het onderzoek van de inspectie

De panels besteden in de visitatierapporten met name aandacht aan twee verbetermaatregelen die de laatste jaren zijn ingevoerd om de verbetering van de kwaliteit van de instroom te verhogen: de verplichte entreetoetsen en de invoering van een intakeprocedure voor aanvang van de start van de opleiding.

Alle pabo's nemen de verplichte entreetoetsen af (rekenen/wiskunde, Nederlands en wereldoriëntatie). Het moment van afname verschilt per pabo. Een enkele pabo neemt voor aanvang van de opleiding de toetsen af. De afname van de toetsen is dan onderdeel van de intakeprocedure die als basis dient voor een advies aan de student. Bij de overige pabo's worden de toetsen in de loop van het eerste jaar afgenomen. In een beperkt aantal visitatierapporten wordt beschreven hoe de studenten scoren op deze toetsen. In de visitatierapporten waarin aandacht wordt besteed aan deze scores blijken de studenten goed te scoren op de entreetoetsen. Het niveau van de studenten lijkt te zijn verhoogd door de invoering van de verplichte entreetoetsen. De NVAO stelt vast dat er bij de panels geen twijfels zijn over het niveau van de instroom. De panels beoordelen het niveau van de instromende studenten als voldoende tot goed. Echter, een inhoudelijke kwalitatieve analyse van het niveau van de studenten ontbreekt in de rapporten.

Een reflectie van het panel op deze kwaliteit van de instromende student ontbreekt veelal in de rapporten, wat overigens niet wil zeggen dat de pabo's hiervoor geen aandacht hebben en dat dit aspect niet is besproken tijdens de visitaties.

Alle pabo's hanteren een intakeprocedure voorafgaand aan de start van de opleiding. De onlangs ingevoerde studiekeuzecheck maakt onderdeel uit van de intakeprocedure. Alle intakeprocedures leiden tot een advies aan de aankomende student. Veel pabo's bieden verder summercourses aan waarmee de aankomende student in de gelegenheid wordt gesteld deficiënties, die zijn vastgesteld tijdens de intake, weg te werken. Ook bieden de meeste pabo's in het eerste jaar deficientieprogramma's aan. Een enkele pabo biedt bewust geen deficientieprogramma's in het eerste jaar aan omdat ze van mening is dat de student vóór aanvang van de opleiding al het juiste niveau moet hebben bereikt. In een enkel rapport staat beschreven dat de gehanteerde intakeprocedure een gunstig effect heeft op de uitval (met uitval wordt bedoeld het uitschrijven bij de pabo) bij de opleiding in de eerste twee jaren. Op basis van de visitatierapporten kan echter niet worden vastgesteld of de intakeprocedure daadwerkelijk effect heeft, stelt de NVAO vast.

### **De implementatie van de kennisbases en de kennistoetsing in het curriculum**

Uit de visitatierapporten blijkt dat alle pabo's de landelijke kennisbases (wiskunde/rekenen, Nederlands) hebben opgenomen in het curriculum. Elke pabo heeft op eigen wijze het curriculum daarop vormgegeven. Er zijn daardoor verschillende varianten vast te stellen: het grootste deel van de kennisbases is opgenomen in het programma van jaar 1; het grootste deel van de kennisbases is opgenomen in de programma's van jaar 1 en jaar 2, het grootste deel van de kennisbases is opgenomen in de programma's van de eerste drie jaren. Slechts een enkele pabo heeft nog een deel van de kennisbases (Nederlands) opgenomen in jaar 4.

In bijna alle rapporten worden voorbeelden gegeven van welke aanpassingen zijn doorgevoerd bij de invoering van de kennisbases en waar deze invoering zichtbaar is: de opleiding heeft de kennisbases vastgelegd in de Onderwijs- en Examen Regeling (OER), de kennisbases zijn verwerkt in de thema's die worden aangeboden, de kennisbases zijn verwerkt in de diverse leerlijnen. Een enkele pabo laat zien hoeveel studiepunten aan de kennisbases zijn gekoppeld.

Slechts in een enkel rapport staat vermeld welke kennisinhouden er naast de kennisbases nog meer zijn verwerkt in het programma. Gezien de nadruk die de laatste jaren heeft gelegen op de invoering van de kennisbases is dit natuurlijk begrijpelijk. Daar waar hier wel over gerapporteerd wordt staat vermeld dat deze kennisinhouden passend zijn bij de profilering van de betreffende pabo. Overigens staat in bijna alle rapporten vermeld dat de profilering ook zichtbaar is in het programma maar een inhoudelijke analyse hiervan ontbreekt. In een enkel rapport is vermeld dat door de invoering van de kennisbases het theoretische deel van het curriculum verzwaaard is.

Alle pabo's hebben kennistoetsen Nederlands en rekenen/wiskunde afgenomen. Deze toetsen zijn verplicht onderdeel in de eindfase en worden ook wel eindtoetsen genoemd. De toetsen van wereldoriëntatie waren ten tijde van de visitatie nog niet afgenomen. De kennistoetsen zijn door docenten van diverse pabo's ontwikkeld. De verantwoording voor de ontwikkeling en uitvoering van de toetsen ligt bij het project 10voordeleraar. De uitvoering van dit project ligt in handen van de Vereniging Hogescholen.

De eerste kennistoetsen zijn afgenomen bij het cohort 2011. De resultaten waren bij de visitatie van de pabo's in 2014 evenwel nog niet bekend en maken daarom ook geen onderdeel uit van de visitatierapporten. De Raad van Advies van '10voordeleraar' heeft in 2014 de eerste uitkomsten van de kennistoetsen beschreven.<sup>10</sup> Uit dit rapport blijkt dat op 1 september 2014 76% van de studenten geslaagd is voor rekenen/wiskunde en 81% voor Nederlands. Ruim 4500 studenten hebben de toetsen gemaakt. De doelgroep is het gehele cohort studenten dat in 2011 is begonnen met de pabo. Zij hebben op 1 september 2014 maximaal drie toetsgelegenheden gehad (1 x in mei 2013, waar niet alle pabo's aan mee hebben gedaan) en twee maal in het studiejaar 2013-2014. De Raad van Advies van 10voordeleraar stelt vast dat gezien het feit dat de kennistoetsing recentelijk is ingevoerd er nog te weinig data beschikbaar zijn waardoor er nog geen onderbouwde conclusies te trekken zijn zoals de relatie tussen vooropleiding en toetsresultaat.

De inspectie heeft in 2014 een onderzoek<sup>11</sup> uitgevoerd onder beginnende leraren die recent zijn afgestudeerd aan een pabo én onder schoolleiders van basisscholen waar beginnende leraren werkzaam zijn. Het doel van het onderzoek is hoe afgestudeerden de kwaliteit van de pabo's beoordelen - en dan in het bijzonder ten aanzien van de voorbereiding op de praktijk (pedagogisch-didactische vaardigheden) en het niveau van vakkennis. Uit dit onderzoek blijkt dat het merendeel van de afgestudeerden, 75 tot 80%, vindt dat de pabo voldoende eigen kennis en vaardigheden heeft bijgebracht voor de onderwerpen rekenen/wiskunde en Nederlands. Dit beeld wordt ondersteund door de antwoorden van de schoolleiders. Een deel van de schoolleiders is van mening dat het niveau van de pedagogisch didactische vaardigheden en de vakkennis de afgelopen drie jaren zijn verbeterd. Opvallend is dat een vijfde deel van de afgestudeerden vindt dat het niveau van de toetsing niet hoog genoeg is. Opgemerkt dient te worden dat het afgestudeerden betreft die niet aan de nu verplichte entreetoetsen en kennisbasestoetsen hebben deelgenomen.

De NVAO komt tot de conclusie dat op basis van de analyse van de visitatierapporten, het verslag van de Raad van Advies van 10voordeleraar en het onderzoek onder afgestudeerden en schoolleiders van de inspectie, weliswaar voorzichtig, kan worden vastgesteld dat de invoering van de kennisbases en de kennistoetsing heeft geleid tot verzwaring van de programma's van de pabo's. Gezien het feit dat de kennistoetsing pas recentelijk is ingevoerd zijn er nog te weinig data beschikbaar om vast te stellen of het niveau van de of de programma's inderdaad zijn verzwaard en of het niveau van de afgestudeerden daardoor is verhoogd. De NVAO is van oordeel dat het van belang is om te onderzoeken of het niveau van de afgestudeerden inderdaad verhoogd wordt door de invoering van de kennistoetsing voor de verdere ontwikkeling van de curricula van de pabo's. De eerste resultaten van de kennistoetsing wekken in ieder geval het vertrouwen dat de kennis van pabostudenten op het gebied van rekenen/wiskunde en Nederlands wordt vergroot. Tegelijkertijd blijkt uit de eerste resultaten van 10voordeleraar dat er nog vele inspanningen van de pabo's worden verwacht om tot het gewenste resultaat te komen.

---

<sup>10</sup> 10voordeleraar (25 september 2014), Verslag Raad van Advies 2013-2015. Een jaar landelijke kennistoetsen

<sup>11</sup> Inspectie van het onderwijs (10 maart 2015), Beginnende leraren kijken terug. Onderzoek onder afgestudeerden, Deel 1 De pabo.

### **De kwaliteit van de docenten (docenten lerarenopleidingen én de docenten op de werkplek) en de kwaliteit van de vakdidacticus in het bijzonder**

Uit de visitatierapporten blijkt dat veel docenten mastergeschoold zijn. Bij de meeste pabo's bedraagt het aantal mastergeschoolden 70-80%. Bij slechts enkele pabo's bedraagt het aantal mastergeschoolden 50-60%. Bijna alle pabo's zetten ook in op meer gepromoveerde docenten. Bij veel pabo's zijn al 7-10% PhD docenten in dienst. Bij alle pabo's heeft ongeveer 60-70% van de docenten ervaring met lesgeven op de basisschool.

Voor bijna alle pabo's geldt dat eigen docenten ingezet worden bij het begeleiden op de werkplek. Door de intensieve samenwerking met de basisscholen is het werk van de pabo-docenten op de werkplek geïntensiveerd. De NVAO komt tot de conclusie dat de panels tevreden zijn over de inhoudelijke- en de vakdidactische expertise van de docenten.

De NVAO stelt vast dat er veel aandacht en ruimte is voor professionalisering van de docenten. Met name de professionalisering van de docenten in onderzoeksvaardigheden is bij veel pabo's een speerpunt. Bij veel pabo's, concludeert de NVAO, is dit ook zeker nog een aspect dat verbeterd moet worden. Daarnaast wordt bij veel pabo's geprofessionaliseerd op toetsing en op didactische concepten. Ook volgen docenten masteropleidingen of promotietrajecten.

De NVAO komt tot de conclusie dat voor alle pabo's geldt dat de docenten van de basisscholen die zijn betrokken bij de begeleiding van de studenten op de werkplek worden geschoold. De NVAO stelt vast dat de panels positief zijn over deze scholingstrajecten.

In een beperkt aantal visitatierapporten staat beschreven dat docenten de VELON registratie volgen om opgenomen te worden in het VELON-register, het register voor lerarenopleiders (zowel docenten van de pabo's als docenten van de basisscholen). Af en toe wordt het aantal VELON geregistreerde opleiders vermeld. Het aantal VELON-registraties lijkt eerder beperkt.

### **Werkpleklers (stagescholen, opleidingsscholen)**

De NVAO stelt vast dat bij alle pabo's veel aandacht is voor werkpleklers. Bijna alle pabo's hebben samenwerkingsverbanden met basisscholen. Slechts bij een enkele pabo is er sprake van 'losse' stagescholen. De term werkpleklers wordt niet gebruikt in de visitatierapporten. De visitatierapporten spreken over 'opleiden in de school' en over 'opleidingsscholen'.

De NVAO stelt vast dat de term opleidingsschool wordt gebruikt voor zowel de door OCW erkende (academische) opleidingsscholen als samenwerkingsverbanden die niet erkend zijn door OCW. Doordat de term opleidingsscholen is gebruikt voor zowel erkende opleidingsscholen als niet erkende samenwerkingsverbanden is het niet mogelijk in deze analyse te differentiëren tussen erkende opleidingsscholen en niet erkende samenwerkingsverbanden. Sterker nog, de NVAO komt tot de conclusie dat de panels geen verschillen constateren tussen erkende opleidingsscholen en niet erkende

samenwerkingsverbanden. Slechts in één rapport staat vermeld dat er verschil lijkt te bestaan in de kwaliteit van de begeleiding van een erkende opleidingsschool en de overige niet-erkende samenwerkingsverbanden. De bevindingen in dit hoofdstuk hebben dus betrekking op zowel de erkende opleidingsscholen als de niet-erkende samenwerkingsverbanden.

Als uitgangspunt van 'opleiden in de school' wordt bij alle pabo's genoemd dat de opleiding en de basisscholen samen verantwoordelijk zijn voor het opleiden van de student. Door deze intensieve samenwerking wordt de koppeling tussen theorie en praktijk gerealiseerd. Uit de visitatierapporten blijkt dat de koppeling tussen theorie en praktijk met name plaats vindt in de opdrachten die de studenten uitvoeren op de werkplek. Het theoretisch kader van de opdrachten en de beschrijving van de opdrachten valt onder de verantwoordelijkheid van de pabo. Dus het theoriedeel wordt vormgegeven door de pabo. De concretisering van de opdracht wordt aangebracht door de basisschool waar de student stage loopt. Daarmee wordt het praktijkdeel vormgegeven door de basisschool. De NVAO concludeert dat de samenwerkingsverbanden grote sprongen voorwaarts hebben gemaakt in de koppeling van theorie en praktijk. In hoeverre de koppeling van theorie en praktijk op het niveau van een gezamenlijk ontwikkeld theoretisch kader wordt gerealiseerd staat in de rapporten niet beschreven stelt de NVAO vast.

Bij veel pabo's wordt 40 procent van het curriculum (dit is een eis van OCW voor de toekenning van de bekostiging van de erkende opleidingsscholen) uitgevoerd op de basisscholen. Studenten zijn vanaf jaar 1 meerdere dagen in de week op de school. Tijdens de stage voeren de studenten de praktijkopdrachten uit. Ook de onderzoeksopdrachten worden in de praktijk uitgevoerd. De onderzoeksopdrachten sluiten veelal aan op de ontwikkelthema's van de basisschool waar de student stage loopt.

Studenten worden tijdens de stage altijd begeleid door een opleider van de pabo en een mentor en/of opleider van de school. Begeleiden en beoordelen wordt gezamenlijk vormgegeven waarbij de docent van de pabo altijd de eindverantwoordelijke is.

Op basis van de visitatierapporten kan worden vastgesteld dat de mentoren en opleiders op de basisscholen worden geschoold, onder andere op begeleidingsvaardigheden, door de pabo's. De NVAO stelt vast dat de panels tevreden zijn over de scholingstrajecten. Uit de visitatierapporten blijkt tevens dat pabo's de docenten van de pabo's, de docenten van de scholen en de studenten zoveel mogelijk samen laten leren en werken. In de visitatierapporten wordt gesproken over het leren en werken in professionele leergemeenschappen. Bij sommige pabo's is er al sprake van professionele leergemeenschappen. Bij andere pabo's is deze wijze van leren en werken nog in ontwikkeling. In hoeverre er inderdaad sprake is van professionele leergemeenschappen dan wel 'samen professionaliseren' of andere verschijningsvormen van professionele leergemeenschappen wordt op basis van de visitatierapporten niet duidelijk.

## Academische pabo

De term academische pabo staat voor diverse vormen van academische pabo:

Vorm 1: Academische pabo voor studenten met vooropleiding vwo: in 4 jaar hbo-bachelor pabo en wo-bachelor Onderwijskunde/Pedagogiek. Deze academische pabo's worden samen met universiteiten vormgegeven. Overigens wordt deze vorm ook bij een enkele pabo Universitaire pabo genoemd. Bij de meeste pabo's is het programma van de pabo aangepast voor de studenten die deze vorm van academische pabo volgen.

Vorm 2: Academische pabo waarin de student binnen de hbo-bachelor de pre-master Onderwijskunde volgt. Veelal zijn dit trajecten die samen met de OU worden vormgegeven. In een enkel geval met een andere universiteit. De student volgt tijdens het reguliere traject van de pabo het traject pre-master Onderwijskunde. Na het behalen van het pabo-diploma kan de student direct starten met de master Onderwijskunde/Pedagogiek. Het programma van de pabo is dus niet aangepast. Zoals eerder vermeld lijkt bij pabo's met een academisch traject (vorm 1 en vorm 2) het aandeel studenten met een afgeronde vwo opleiding iets stijgt.

De NVAO stelt vast dat de vormgeving van de academische pabo niet eenduidig is. Naar het oordeel van de NVAO komt dit de transparantie van deze trajecten en dan met name de keuze van de student voor een traject academische pabo, niet ten goede.

## Rendement

### *Bevindingen uit het sectorbeeld van de inspectie*

Uit het sectorbeeld van de inspectie blijkt dat het studieverloop (uitval en switch) van pabo-studenten vergelijkbaar is met dat van andere studenten in het hbo. Opvallend is dat het diplomarendement in de laatste vijf jaar is afgenomen, dat lag voorheen ruim boven het hbo-gemiddelde en is nu vergelijkbaar met dat van andere hbo-opleidingen. Van de pabo-studenten die in 2008 met hun opleiding zijn begonnen heeft ongeveer 44 procent na vijf jaar een pabo-diploma gehaald. Voor de hbo voltijd bachelor is dat 42 procent. Van de studenten die van opleiding veranderen (switchen) kiezen tweederde van de studenten voor een opleiding buiten de sector lerarenopleidingen. Uit het sectorbeeld van de inspectie blijkt tevens dat het aantal afgegeven pabo-diploma's de afgelopen jaren is gedaald. Afgestudeerden van pabo's komen het laatste paar jaar moeilijker aan een baan. Vanaf 2016 zal de vacaturegraad toenemen en zullen met name de grootsteden veel vacatures laten zien.

### *Bevindingen uit de visitatierapporten*

Uit de visitatierapporten blijkt dat studenten die uitvallen hiervoor kiezen omdat zij bij de start van de opleiding een ander beeld hadden van het beroep van leerkracht. Het beeld lijkt te zijn dat de rendementen over het algemeen laag zijn en de uitval met name in het eerste jaar hoog. Enkele pabo's hebben wel goede rendementen en lage uitval. In het rapport van één pabo schrijft het panel dat er verband te zien is tussen de intake en de relatief gunstige cijfers voor rendement en uitval.

In een beperkt aantal rapporten staat dat de opleiding veel maatregelen treft om de cijfers van rendement en uitval te verbeteren maar de maatregelen leiden nog niet tot betere cijfers. Tenslotte staat in een enkel rapport dat de strenge eisen leiden tot een grotere uitval in het eerst jaar.

### **Veelheid aan trajecten binnen de programma's van de pabo's**

Uit de rapporten wordt duidelijk dat de pabo's verschillende soorten trajecten (naast de varianten voltijd, deeltijd en duaal) kennen. Voorbeelden van deze trajecten zijn: drie jarig traject voor studenten afkomstig van het vwo, trajecten academische pabo's, trajecten voor goede studenten. In de rapporten staat weinig tot geen reflectie van de panels op de veelheid aan trajecten. In een enkel rapport staat dat de trajecten aansluiten bij de wensen en de mogelijkheden van de studenten. De NVAO stelt vast dat er geen aanwijzingen zijn voor kwaliteitsproblemen bij de verschillende trajecten. De panels hebben eindwerken van alle trajecten en varianten bestudeerd en melden dat er *geen* verschillen in kwaliteit zijn tussen de eindwerken van de verschillende trajecten.

### **Voorbeelden van good practices en ontwikkelpunten**

#### **Voorbeelden van paneluitspraken die leiden tot een goed voor een standaard**

- De opleiding heeft een helder profiel gekozen om een eigen kleur geven aan de beoogde eindkwalificaties.
- De opleiding heeft intensief contact met het vakgenoten en vertegenwoordigers vanuit het werkveld over de competenties en de opzet inhoud van het curriculum.
- Er is sprake van een goed doortimmerd curriculum met duidelijke leerlijnen en een daarbij passend toetsbouwwerk.
- De opleiding is erin geslaagd de inhoud van de kennisbases goed te verwerken in de stageopdrachten.
- Sterk is de onderzoekscultuur in de pabo met een krachtig lectoraat en grote aandacht voor het ontwikkelen van een onderzoekende houding en het leren bijdragen aan de schoolontwikkeling.
- De intervisie- en normvindingsbijeenkomsten die de docenten houden acht het panel een sterk punt.
- De opleiding hanteert een goed uitgewerkt toetsstelsel en de kwaliteit van de eindwerken is goed.

#### **Voorbeelden van paneluitspraken die leiden tot een voldoende voor een standaard**

- Het programma heeft een duidelijke koppeling met de beroepspraktijk.
- De opleiding besteedt voldoende aandacht aan de verwerving van de kennisbases.
- De internationale dimensie van de opleiding heeft een toegevoegde waarde voor de studenten.
- De koppeling met de praktijk is ook zichtbaar in het didactisch concept van de opleiding.
- De docenten beschikken over de juiste inhoudelijke en didactische deskundigheid.
- Er wordt voorzien in collectieve scholing voor docenten, bijvoorbeeld op de thema's toetsing en onderzoek.



- De eindwerken zijn van voldoende niveau.

### **Voorbeelden van paneluitspraken die leiden tot verbetermaatregelen voor een standaard**

- Een aandachtspunt is de verdere versterking van de onderzoekslijn in het programma.
- Ten aanzien van de beoordelingssystematiek vindt het panel dat het op onderdelen beter kan. Dit betreft onder meer de scheiding tussen begeleiding en beoordeling.
- De verbetering van de begeleidingsstructuur bij de onderzoeken kan naar oordeel van het panel een rol spelen om de onderzoeken te verbeteren.
- De kwaliteit van de afstudeeronderzoeken kan nog verhoogd worden.
- Het toetshuis is enigszins overbelast. De toetsdruk voor studenten is hierdoor vrij hoog.
- Verdere verbeteringen in de afstudeerwerken zijn op hun plaats. Dat geldt voor de hoogte van de becijfering van de eindwerken en van de individuele prestatie van studenten.
- De opvolging van de aanbevelingen van een intern onafhankelijk onderzoek had slagvaardiger gekund.

### **Vergelijking met Vlaamse lerarenopleidingen kleuteronderwijs en lager onderwijs**

Met de Nederlandse pabo vergelijkbare opleidingen in Vlaanderen zijn de geïntegreerde lerarenopleidingen kleuteronderwijs en lager onderwijs. Dit zijn professioneel gerichte bacheloropleidingen (180 ECTS). Deze Vlaamse lerarenopleidingen zijn in het najaar van 2013 gevisiteerd door de VLUHR en in het najaar<sup>12</sup> van 2014 door de NVAO geaccrediteerd. Zonder in deze systeembrede analyse in te gaan op de verschillen tussen de Nederlandse pabo's en de Vlaamse lerarenopleidingen worden in dit hoofdstuk enkele thema's besproken. Dit zijn de thema's die zowel in de visitatierapporten van de VLUHR (Vlaamse lerarenopleidingen) als in de visitatierapporten van de Nederlandse pabo's aan bod kwamen.

#### *Samenwerking Vlaamse lerarenopleidingen en Nederlandse pabo's*

Uit zowel de rapporten van de VLUHR als de visitatierapporten van de Nederlandse pabo's blijkt dat er sprake is van vele samenwerkingsverbanden tussen de opleidingen in Vlaanderen en de pabo's in Nederland. De samenwerking leidt met name tot benchmarking van de programma's en tot internationale uitwisseling van studenten. Op basis van de rapporten valt echter niet vast te stellen of ook over thema's (bijvoorbeeld het thema: kwaliteit van de instroom) die zowel in Vlaanderen als in Nederland spelen, wordt gesproken.

#### *Visie*

De opleidingen kleuter- en lager onderwijs hebben ingezet op de ontwikkeling van hun visie. Alle Vlaamse lerarenopleidingen werken met hetzelfde domeinspecifieke leerresultatenkader. Dit is vergelijkbaar met de situatie in Nederland waar alle pabo's werken met de SBL-competenties. De Vlaamse lerarenopleidingen werken, net als de Nederlandse pabo's, aan een sterke eigen visie die tot uiting komt in het programma van de opleidingen.

---

<sup>12</sup> [www.vluhr.be](http://www.vluhr.be)

De commissies, die de visitaties van de lerarenopleidingen in Vlaanderen hebben uitgevoerd, stellen vast dat het verder inzetten op de concretisering van een gedeelde en gedragen visie binnen een opleiding een belangrijk middel is om te komen tot een coherente opleidingspraktijk, een transparante en doelgerichte toetsing van die praktijk en een vlotte samenwerking met de stagescholen.

#### *Werkpleklers (stagescholen, opleidingsscholen)*

De commissies, die de visitaties van de lerarenopleidingen in Vlaanderen hebben uitgevoerd, constateren dat de relaties met stagescholen intensiever zijn geworden. Deze intensievere samenwerking komt ondermeer tot uiting in de bereidheid om suggesties uit het werkveld serieus te op te pakken. Uit de diverse Vlaamse visitatierapporten blijkt dat de samenwerking van de opleidingen met de stagescholen heel verschillend georganiseerd is. Bij enkele opleidingen is er sprake van een intensieve samenwerking (vergelijkbaar met de opleidingsscholen), bij andere werkt men eerder met traditionele stagescholen. In alle Vlaamse visitatierapporten wordt een goede samenwerking als belangrijk aspect genoemd voor het leren van de student. De praktijkcomponent heeft in de Vlaamse wetgeving op de lerarenopleiding een prominente plaats (45 ECTS van de 180 ECTS). Dit impliceert dat kwaliteitsvolle stageplekken van cruciaal belang zijn. Hiervoor worden diverse acties ondernomen zoals opleiding van mentoren, explicitering van stages en stagebeoordelingen en aanwerving van leerkrachten vanuit de praktijk. Hierdoor ontstaan win-win situaties: de studenten zijn goed voorbereid op de stages, mentoren krijgen een volwaardige rol als lerarenopleiders en de scholen leveren een bijdrage aan de kwalitatieve werking van de opleiding. Voor meer informatie over werkpleklers bij Nederlandse pabo's zie pagina 13.

#### *Instroom*

Bij de lerarenopleidingen in Vlaanderen is de diversiteit in vooropleiding en diversiteit op het vlak van gender, etniciteit en cultuur van de instromende studenten, net zoals bij de Nederlandse pabo's, groot. In alle Vlaamse opleidingen wordt ingezet op die diversiteit door middel van intakegesprekken voor kandidaat-studenten en diverse vormen van studiebegeleiding. Voorbeelden zijn proeven mondelinge taalvaardigheid en oriëntatieproeven generieke kennis en vaardigheden en advies voor remediëring. Verplichte entreetoetsen zoals die bij de pabo's in Nederland worden gehanteerd kennen ze in Vlaanderen niet. De Vlaamse lerarenopleidingen kleuter- en lager onderwijs hebben reeds ruime ervaringen met betrekking tot aanvangsdiagnostiek (aan de hand van toetsen Nederlands, studievoordigheid, motivatie, etc.. wordt de beginsituatie van de student in kaart gebracht – de 'startbekwaamheid' wordt helder ... ) toch heeft dit nog niet volledig de gewenste effecten en kiezen studenten –ondanks zwakke startcompetentie- toch voor de lerarenopleiding. Voor meer informatie over instroom bij Nederlandse pabo's zie pagina 8.

#### *Aandacht voor taal*

De Vlaamse opleidingen zetten sterk in op de ontwikkeling van de taalvaardigheid van de studenten, ondermeer omwille van de diversiteit van de instroom en het belang van taal in interactie met de kinderen. Taal komt geïntegreerd aan bod in verschillende opleidingsonderdelen en maakt deel uit van de beoordeling ervan. Voor meer informatie over taalverwerving bij Nederlandse pabo's, zie pagina 11.

### *Professionalisering docenten*

Net als bij de Nederlandse pabo's voorzien alle Vlaamse lerarenopleidingen in een professionaliseringsbeleid voor de docenten, lectoren en praktijklectoren. Steeds vaker, net als bij Nederlandse opleidingen, wordt voorzien in teamgerichte bijscholingen waarbij meer collega's samen gaan om dit uit te dragen aan het hele team. De commissies waarderen een professionaliseringsbeleid dat aandacht heeft voor een vergroting van de pedagogisch- (vak) didactische expertise van de docenten. Voor meer informatie over de professionalisering van de docenten bij Nederlandse pabo's, zie pagina 13.

## **Epiloog    Ontwikkelingen en trends sinds vorige visitatie**

De vergelijking van de analyse van de huidige visitatierapporten met de systeembrede analyse van 2009 toont aan dat alle pabo's in de voorbije jaren een sterke ontwikkeling hebben doorgemaakt. In de systeembrede analyse van 2009 werd geschreven dat op basis van de invoering van een aantal kwaliteitsverhogende initiatieven vertrouwen gesteld kan worden in de kwaliteit van de pabo's. Op basis van de analyse van de huidige rapporten kan worden vastgesteld dat het vertrouwen in de pabo's destijds terecht is geweest. De NVAO stelt vast dat de stijgende lijn in de verbetering van de kwaliteit van de pabo's die destijds is vastgesteld, zich aantoonbaar heeft doorgezet. In dit hoofdstuk wordt op een beperkt aantal punten kort besproken hoe de pabo's zich de afgelopen jaren hebben ontwikkeld.

### *Profilering*

Ten tijde van de vorige accreditatie in 2009 waren de SBL-competenties bij alle pabo's ingevoerd. Deze SBL-competenties zijn anno 2015 nog steeds leidend bij de beschrijving van de eindkwalificaties van de opleidingen, echter bijna alle pabo's hebben op basis van keuzes eigen dimensies aan deze eindkwalificaties gegeven door SBL-competenties aan te scherpen of door eindkwalificaties passend bij die keuzes toe te voegen. De pabo's zijn op basis van deze profileringen nu meer onderscheidend van elkaar. Veelal is deze profilering per pabo vormgegeven, een enkele keer echter ook door samenwerking met partnerinstellingen. Bij alle pabo's heeft de ontwikkeling in de eindkwalificaties mede geleid tot aanscherping van de programma's en de toetsing.

Een aantal panels spreekt over het programma als 'stevig' en zwaar. Dit in tegenstelling tot uitspraken in 2009 toen panels de programma's als 'te veel en niet diep' hadden gekwalificeerd. De NVAO komt tot de conclusie dat het verzwaren van de programma's met name gerealiseerd is door de invoering van de kennisbases en de kennistoetsing.

De NVAO stelt vast dat de onderzoekscomponent nu bij de meeste pabo's is geïntegreerd in de eindkwalificaties, het programma en de toetsing. In 2009 was de ontwikkeling van de onderzoekscomponent bij vrijwel alle pabo's pas recent gestart. Uit de huidige visitatierapporten blijkt dat het onderzoeksdeel veelal in samenwerking met het werkveld wordt uitgevoerd. Deze samenwerkingsverbanden worden vormgegeven in (academische) opleidingsscholen en niet-erkende samenwerkingsverbanden. De panels zijn tevreden over de ontwikkeling van de onderzoekscomponent binnen de pabo's.

De NVAO komt tot de conclusie dat de lectoraten van de pabo's, in vergelijking met 2009, vaker betrokken zijn bij de onderzoekscomponent van samenwerkingsverbanden, al lijkt het wel zo te zijn dat de rol van de lectoraten bij een aantal pabo's nog versterkt moet worden.

Het onderzoek dat wordt uitgevoerd door de studenten staat veelal in het teken van de schoolontwikkeling van de basisschool waar de studenten stage lopen en is dus bijna altijd praktijkonderzoek. De theorie vanuit de pabo en de praktijk vanuit de basisscholen worden op deze manier bij elkaar gebracht.

Het niveau van de lerarenopleiders is aantoonbaar verbeterd. Bij veel pabo's bezit 70-80% van de docenten een mastergraad. Als ontwikkelpunt bij meerdere pabo's blijft echter staan dat de kennis van onderzoeksvaardigheden en het zelf uitvoeren van onderzoek door docenten - om de studenten de noodzakelijke 'onderzoekende' houding bij te brengen - kan worden verbeterd.

Bij de vorige accreditatieronde in 2009 was het merendeel van de docenten al geprofessionaliseerd op het toetsen van de competenties. De NVAO stelt vast dat er nog altijd veel aandacht wordt besteed aan het professionaliseren van het docententeam op de toetsing. Niet alleen de docenten van de pabo worden geprofessionaliseerd in toetsing maar ook de leerkrachten van de basisscholen die zijn betrokken bij de begeleiding en de beoordeling worden op toetsing geprofessionaliseerd.

Alle pabo's werken met een als adequaat beoordeeld toetsbeleid. In dit toetsbeleid is het proces van toetsing beschreven. Het toetsbeleid was bij de meeste pabo's al ingezet in 2009 en, naar het oordeel van de panels, heeft deze ontwikkeling geresulteerd in goed doordachte toetsystematiek die resulteert in een palet van goede toetsen

Het gerealiseerd niveau van de studenten wordt bij alle pabo's getoetst door middel van diverse soorten eindwerken stelt de NVAO vast. Elke pabo heeft op eigen wijze, passend bij de profilering, de toetsing van het eindniveau vormgegeven. Deze toetsing wordt in nauw overleg vormgegeven met het werkveld waarbij de pabo altijd de eindverantwoordelijkheid draagt.

Het gerealiseerde eindniveau is bij alle pabo's tenminste voldoende. Slechts bij een beperkt aantal pabo's (twee) heeft het panel de steekproef van het aantal beoordeelde eindwerken uitgebreid. De NVAO is van oordeel dat de pabo's wat het gerealiseerd niveau betreft een grote stap hebben gezet.

### **Conclusies**

Alles overziend kijkt de NVAO met vertrouwen naar de ontwikkelingen binnen de pabo's. De afgelopen jaren is verder hard gewerkt aan de kwalitatieve verbetering van de opleidingen. De belangrijkste conclusie die de NVAO trekt uit de analyse van de visitatierapporten is dat de pabo's zeer responsief zijn geweest ten opzichte van de maatschappelijke bezorgdheid over de kwaliteit van de pabo's. De wijze waarop de pabo's gereageerd hebben moet er toe leiden dat de kwaliteit van de opgeleide leraren en het vertrouwen dat de samenleving in hen stelt aanzienlijk gaan toenemen.

De positieve ontwikkelingen zoals beschreven in de systeembrede analyse van 2009 zijn in meer dan voldoende mate doorgezet.

De eerste uitkomsten gepresenteerd door 10voordeleraar wekken het vertrouwen dat het kennisniveau van de studenten door de invoering van de kennisbases en de kennistoetsing inderdaad naar een acceptabel niveau gebracht wordt. De NVAO stelt vast dat het noodzakelijk is om verdere implementatie van de kennisbases en kennistoetsing daadkrachtig verder vorm te geven om deze ontwikkeling duurzaam in de curricula en de toetsing van de pabo's te verankeren. De NVAO is van mening dat door middel van verder onderzoek vastgesteld moet worden of het kennisniveau van de afgestudeerden verhoogd wordt. Het onderzoek van de inspectie naar de tevredenheid van de afgestudeerden en hun leidinggevenden wordt na 2016 herhaald.

De NVAO is van mening dat de pabo's, naast de invoering van de kennisbases, voldoende aandacht moeten besteden aan de overige kennisinhouden in de programma's. De kennisbases bepalen immers slechts het minimum aan kennisinhouden van de programma's van de pabo's. De visitatierapporten laten duidelijk zien dat de pabo's veel aandacht hebben voor profilering en de vormgeving van het programma op basis van de profilering. Echter een inhoudelijke analyse op deze kennisinhouden ontbreekt. De NVAO nodigt de pabo's uit om ook dit aspect van de kennisinhouden met alle stakeholders, intern en extern, goed te communiceren waardoor er geen twijfel ontstaat dat het programma alleen zou bestaan uit de verplichte kennisbases.

De samenwerking met het veld heeft zich de afgelopen jaren verder ontwikkeld. Een goed voorbeeld van deze samenwerking is dat bij bijna alle pabo's de professionalisering van docenten van de pabo's en van de leerkrachten van de basisschool georganiseerd wordt in leerteams of leergemeenschappen. De NVAO stelt vast dat dit door alle betrokkenen als een sterke wijze van professionaliseren wordt ervaren. De professionalisering vindt met name plaats op toetsing en op het doen van onderzoek. De leerteams lijken zich echter te beperken tot leerteams op de afzonderlijke basisscholen die onderdeel uitmaken van een opleidingsschool. De NVAO komt tot de conclusie dat de meerwaarde van het zijn van opleidingsschool, door op het niveau van de opleidingsschool leerteams vorm te geven, nog niet ten volle wordt benut. Ook al heeft de NVAO in enkele rapporten wel goede voorbeelden gezien van leerteams op het niveau van de opleidingsschool. De komende jaren is dit een belangrijk punt voor de verdere ontwikkeling van de opleidingsscholen naar de mening van de NVAO.

Het verwerven van een onderzoekende houding en studenten betrekken bij het doen van onderzoek krijgt in bijna alle pabo's vorm samen met de basisscholen. Ook hier valt op dat het doen van onderzoek veelal georganiseerd is op het niveau van de individuele basisschool binnen een opleidingsschool. Dit blijkt vooral uit het feit dat elke individuele basisschool een eigen onderzoeksagenda heeft. Een gemeenschappelijk gedragen onderzoeksagenda gebaseerd op een gemeenschappelijk theoretisch kader lijkt te veelal te ontbreken stelt de NVAO vast. Slechts bij een enkele opleidingsschool is er sprake van een gezamenlijk opgestelde onderzoeksagenda. Het conceptueel kader van het onderzoek en de beschrijving van de opdrachten is afkomstig van de pabo. De onderwerpen voor de onderzoeksopdrachten worden aangedragen vanuit de onderzoeksagenda van de basisschool waar de student stage loopt. De begeleiding lijkt met name een taak te zijn voor de betrokken leerkracht van de basisschool.

De pabo draagt altijd de eindverantwoording voor de beoordeling van de onderzoeksopdrachten. De NVAO komt tot de conclusie dat de begeleiding voornamelijk door de begeleiders van de school wordt gedaan. In een aantal rapport staat dat de pabo meer bij de begeleiding van de student moet worden ingezet. Zeker de inzet van lectoren vanuit de pabo's bij de begeleiding van de studenten kan zeker worden aangescherpt.

De NVAO deelt zeker de mening van de panels dat er een positieve ontwikkeling heeft plaatsgevonden in het versterken van de koppeling tussen theorie en praktijk. Deze koppeling lijkt zich echter te beperken tot de van de opdrachten. Of er inderdaad sprake is van het ontwerpen van een curriculum vanuit een gemeenschappelijk kader lijkt te ontbreken binnen de opleidingsscholen. Het ontwikkelen van een gemeenschappelijk theoretische conceptueel kader lijkt voor de komende jaren een belangrijke uitdaging voor de verdere ontwikkeling van de opleidingsscholen.

Bij de vorige accreditatieronde van 2009 hadden de pabo's al een veelheid aan trajecten. Het aantal trajecten is alleen maar toegenomen nu er ook meer aandacht binnen de pabo's is voor de betere student. Het gerealiseerd niveau van alle studenten is op orde. Het grootste pluspunt is natuurlijk dat veel studenten een traject kunnen volgen passend bij hun mogelijkheden en motivatie. De NVAO is echter van mening dat de grote hoeveelheid aan trajecten ook een kwaliteitsrisico (met name verschil in niveau eindwerken binnen de verschillende trajecten) met zich meebrengt waarvan de pabo's zich bewust moeten zijn.

In deze systeembrede analyse is niet veel aandacht besteed aan internationalisering. Veel pabo's hebben echter meer en meer internationale contacten. Bijna alle pabo's hebben contact met Vlaamse instellingen en het lijkt dat deze contacten verder geïntensiveerd worden. Uitwisselingen van studenten vindt al met enige regelmaat plaats. Gezien het feit dat een aantal thema's zoals de kwaliteit van de instromende student aandacht voor taalproblematiek zowel in Nederland als in Vlaanderen speelt, lijkt verdergaande samenwerking van groot belang.

De maatregelen om het niveau van de instroom te verhogen lijken door de invoering van de verplichte entreetoetsen hun vruchten af te werpen. De NVAO stelt echter vast dat een kwalitatieve analyse op dit punt veelal ontbreekt. De panels zijn tevreden over de kwaliteit van de instromende studenten. Of de kwaliteit van de studenten die instromen inderdaad is verhoogd is op dit moment nog niet op systematische wijze onderzocht. Hier ligt naar het oordeel van de NVAO nog een uitdaging voor de pabo's om zichtbaar te maken dat de kwaliteit van de instromende student daadwerkelijk is verhoogd.

Veel pabo's hebben aandacht voor de diversiteit (vooropleiding, gender, etniciteit en cultuur) van de instromende studenten. Dit blijkt met name uit het aanbieden van trajecten voor vwo-studenten en de betere havo student. Voor deze trajecten wordt veelal de term academische pabo gebruikt. In de rapporten ontbreekt een veelal een reflectie op de meerwaarde van deze trajecten voor de studenten. Nader onderzoek kan tevens uitwijzen of de entreetoets diversiteit en talentgericht onderwijs niet in de weg staat.

Het niveau van de lerarenopleiders is duidelijk verbeterd. Het aantal mastergeschoolde lerarenopleiders is aantoonbaar verhoogd. Ook zijn de panels tevreden over de theoretische – en praktische kennis van de docenten.

Opvallend is echter dat studenten meer en meer worden begeleid door de leerkrachten van de basisschool in samenwerking met docenten van de pabo's.

De NVAO stelt vast dat de leerkrachten van de basisschool veelal geen masterschoolde docenten zijn. Gezien het feit dat de leerkrachten verantwoordelijk zijn voor een belangrijk deel van de begeleiding van de onderzoeksopdrachten behoeft dit punt zeker verdere aandacht.

## Aanbevelingen

Samenvattend komt de NVAO tot de volgende aanbevelingen:

De verdere invoering van de kennisbases en kennistoetsing moet intensief ter hand worden genomen. De eerste resultaten lijken optimisme uit te stralen maar laten ook zien dat er nog werk verzet moet worden door de pabo's. Naast de aandacht voor de verdere implementatie van de kennisbases en kennistoetsing worden de pabo's ook uitgenodigd zichtbaar te maken wat er naast de kennisbases aan kennisinhouden wordt aangeboden.

Onderzoek naar het resultaat van de *entreetoetsen* op de kwaliteit van de instromende student lijkt noodzakelijk te zijn om na te gaan of de kwaliteit van de *instromende* studenten (theoretisch startniveau) inderdaad verhoogd is en geen ongewenste neveneffecten ontstaan.

Onderzoek naar het resultaat van de *kennistoetsen* op de kwaliteit van de instromende student lijkt noodzakelijk te zijn om na te gaan of de kwaliteit van de *afgestudeerden* (theoretisch startniveau) inderdaad verhoogd is.

Meer aandacht is nodig voor onderzoeksvaardigheden van de docenten van de pabo en de leerkrachten van de basisschool. Meer aandacht is nodig voor het masterniveau van de leerkrachten van de basisschool in relatie tot de begeleiding van de studenten.

De samenwerkingsverbanden (erkende en niet erkende (academische) opleidingsscholen) worden uitgedaagd de koppeling tussen theorie en praktijk conceptueel verder uit te diepen en het curriculum van de opleidingsscholen verder te ontwikkelen en verstevigen op basis van een gemeenschappelijk conceptueel kader.

Het doen van onderzoek/de onderzoekende houding kan, evenals de koppeling tussen theorie en praktijk, naar een hoger niveau worden getrokken. Onderzoek enkel gekoppeld aan een onderzoeksagenda van een individuele basisschool is naar het oordeel van de NVAO te beperkt.

Aansluitend op het vorige punt kan er meer aandacht zijn voor samenwerkingsverband (erkende en niet erkende (academische) opleidingsschool) als geheel. Er lijkt teveel gedacht en ontwikkeld te worden vanuit de individuele basisschool in plaats van het samenwerkingsverband (erkende en niet erkende (academische) opleidingsschool) in zijn totaliteit.

Meer eenduidigheid in het begrip academische pabo is aangewezen evenals meer conceptuele onderbouwing van het academisch aspect voor een pabo-afgestudeerde.

## **Bijlagen**

### **1. Overzicht van de pabo's met hun locaties**

*(hbo-bachelor Opleiding tot leraar Basisonderwijs, in volgorde van de datum van de accreditatieaanvraag)*

1. Stenden Hogeschool
2. Hogeschool van Amsterdam
3. Katholieke Pabo Zwolle
4. Iselinge Hogeschool
5. Hogeschool Rotterdam
6. Pedagogische Hogeschool De Kempel
7. Driestar educatief
8. Avans Hogeschool
9. Hogeschool Inholland
10. Fontys Hogescholen
11. Christelijke Hogeschool Ede
12. Marnix Academie
13. Hogeschool Leiden
14. Hogeschool VIAA (Gereformeerde Hogeschool)
15. Hanzehogeschool Groningen
16. Saxion Hogeschool
17. De Haagse Hogeschool
18. NHL Hogeschool
19. HZ University of Applied Sciences
20. Christelijke Hogeschool Windesheim
21. Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
22. Thomas More Hogeschool
23. Zuyd Hogeschool en Fontys Hogescholen
24. Hogeschool van Utrecht



## 2. Vergelijkend overzicht van scores Opleiding tot leraar basisonderwijs

### Beperkte opleidingsbeoordeling

Instelling	Varianten	Standaard 1	Standaard 2	Standaard 3	Algemeen eendoordeel
Stenden	VT	G	V	V	V
HvA	VT/DT	G	G	V	V
HRO	VT/DT	G	V	G	G
Avans	VT/DT	V	V	V	V
CHE	VT/DT/DU	V	G	V	V
HS Leiden	VT/DT	V	G	V	V
Hanze	VT	G	G	G	G
Fontys	VT/DT	G	G	G	G
Saxion	VT/DT	G	V	V	V
HZ	VT/DT	G	V	V	V
HAN	VT/DT	G	G	V	V
CHW	VT/DT	G	G	V	V
HU	VT/DT	G	G	V	V

**Colofon**    **HBO bachelor Opleiding tot leraar basisonderwijs**  
***steembrede analyse***

Juli 2015

Samenstelling: NVAO

**NVAO**

Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie

Parkstraat 28 / 2514 JK Den Haag

Postbus 85498 / 2508 CD Den Haag

Nederland

T                    31 70 312 23 00  
E                    info@nvaio.net  
                      **www.nvaio.net**